

V poslední době jste několikrát upozorňoval na vzrůstající roli audiovizuálního sdělení, které postupně vytlačuje v naší kultuře doposud privilegované postavení knihy a divadla. Myslíte si, že prožíváme v tomto ohledu určitou krizi, anebo vstupujeme do nové kulturní epochy?

Podle mého názoru je o této věci, ať se nám to líbí nebo ne, s konečnou platností rozhodnuto; jedná se o skutečnost nezvratitelnou. Trápi mě, že si to ale zatím málokdo připouští. Tak jako po Gutenbergovi si lidé během několika málo let jasně uvědomili, že jejich svět se definitivně a jednou provždy změnil, podobně je to i s filmem (od jehož vynálezu uplynulo sto let), televizi a videem v naší době. Stejně neodvratná je i existence jejich nových proměn v podobě počítačů, které prostřednictvím světlovodného vlákna vytváří cosi, čemu se říká „komunikační autostráda“ a co začíná podstatně určovat náš kontakt se světem.

Úpadek významu psaného slova je zřejmý a definitivní. Jako vášnivý čtenář to konstatuji velice nerad. Když jsem ale před několika dny pracoval s encyklopedií zabudovanou do počítačového programu, musel jsem uznat, že svou oblíbenou encyklopedii v knižní podobě mohu druhý den s klidným svědomím odnést do antikvariátu, neboť rozdíl je nesrovnatelný. V encyklopedii, kterou mám v počítači, jsou „naznačeny“ gramofonové nahrávky, celá video produkce, zkrátka informuje mě o všem, co mě zajímá. Vyfukal jsem si např. heslo „Mozart“ a dozvěděl jsem se o něm všechno, co jsem potřeboval; mohl jsem si každou věc prohlédnout ze všech stran a poslechnout si od něho, co mě jen napadlo. Ve srovnání s tím je kratinké heslo „Mozart“ v Encyklopedii Britannice prostě směšné.

Proměna jazyka komunikace má svoje důsledky: jak dobré, tak špatné. Všichni se musíme smířit s tím, že k tomuto posunu dochází, a netrvat tvrdohlavě na tom, že skutečnost je jiná, než de facto je. Avšak mnoho lidí to u nás ještě nechce pochopit. Týká se to zejména lidí v kultuře, o církvích nemluví.

Na rozdíl od předcházejících generací, které kultivovaly svůj estetický vkus literaturou, divadelními představeními, výstavami, koncerty, formuje dnešní generace svůj vnitřní svět už jenom na bázi audiovizuálního sdělení: televize, kina nebo videa. To ale musí mít na psychiku mladého člověka značný, spíše negativní dopad?

Nevím, jestli máme právo a priori mluvit o negativních dopadech. Bojím se, abychom neopakovali něco podobného, co jsme objevili v nejstarších sumerských rukopisech ze IV. století před Kristem. První slova, která se vědcům podařilo rozluštit, vyjadřovala trpkou stížnost, že mládež je stále horší a chová se nemorálně. Audiovizuální komunikace znamená jakousi novou kvalitu; lidé se prosí v tomto jazyce mezi sebou dorozumívají úplně jiným způsobem. To má ovšem jisté důsledky, rovněž pro svět související s vírou. Nový způsob vnímání značně ztěžuje pochopení symbolu, paraboly, metafor a znaků. To je problém, který souvisí s lineárním myšlením. Je to nový jev, ale s tím nechť si lámou hlavy specialisté přes liturgii a katechetiku.

Nedokážu pochopit, jak je možné, že právě děti si dokáží velmi rychle nalézt kontakt s počítačem. Dokazuje to, že se jedná o technologii ze své podstaty blízkou dětskému vnímání (samozřejmě v pozitivním i negativním významu).

Chápu, že mnoha lidem tyto nové formy kultury nahánějí hrůzu, ale uvažme: vždyť možná právě tím, že znovuobjevíme své dětství, staneme se lepší, než jsme byli, když jsme mezi sebou komunikovali tím užasně rafinovaným nástrojem, jímž jsou naše abstraktní pojmy. Asi zapomináme na to, jak jsme vždy v naší kultuře 20. století toužili po nevinosti a vnitřní čistotě. Teprve až Freud nás na to upozornil. A víme, jestli v 21. století nebudeme právě více dětmi v tom dobrém slova smyslu? Možná, že právě naše myšlení

v ideách není to úplně nejdokonalejší.

Přesto mě zajímá, jaký význam přikládáte dnešnímu filmovému umění. To znamená, velice stručně řečeno, zda vůbec a nakolik se může „měřit“ např. s literaturou, pokud jde o „účinek“ sdělovaných obsahů. Jeden francouzský kritik napsal o Tarkovského Oběti, že tímto dílem dokázal, že filmové umění může někdy dosáhnout hloubky Pascalových myšlenek; když K. Kieslowski hovořil o Bergmanových filmech, uvedl, že vypovídají o lidské přirozenosti tolik, jako díla Dostojevského nebo Camuse. Ubírá se vaše myšlení o filmu podobným směrem?

Jistě, dokonce bych dodal, že Tarkovského filmy si v ničem nezažádají se zápisy mystických zkušeností např. takového sv. Jana z Kříže. Nepochybují o tom, že audiovizuální



O nemocech evropské elity (s polským režisérem Krzysztofem Zanussim)

žádné zábrany a naopak nechápu různé hloupé antievropské fobie. To ovšem nic nemění na skutečnosti, že Evropa je pro většinu z nás, obyvatel postkomunistických zemí, přičinou jistého rozčarování. Ale v tomto okamžiku selhávají všichni, my rovněž: všechny naše naděje, že se budeme mít od koho učit; že nějaká zářná civilizace nám předá vzor k následování, už dávno pomínuly.

Kulturní a umělecký život Evropy je zcela v rukou lidí jedné konkrétní intelektuální formace, kteří si museli prožít své rozčarování, avšak se svými omyly, se zem, na níž také částečně participovali, se dodneska čestně nevypořádali.

Máte na mysli levicové uhranutí západních elit v dobách komunistických diktatur v naší části Evropy?

Nechci nikomu připomínat víru ve vznešené ideály, ani když se ukázalo, že byly falešné, ale právě rok 1968 a souhlas s prostředky, které posvěcují účel, to má především dimenzi morální, nikoliv politickou. Intelektuální elita, která dnes ovládá kulturní život v Evropě, má za sebou flirt s totalitarismem, represemi a násilím, stejně jako přesvědčení, že bez těchto prostředků se osud lidstva nedá zlepšit. Nikdy nedošlo k vyrovnání. Jsou to ti lidé, kteří dnes stojí v popředí časopisů, jako je L'Express, Liberation, La Repubblica nebo Der Spiegel. Jsou v každých vlivných novinách a v každé televizi. Takový je duchovní stav dnešního kulturního establishmentu, jenmu nechci vyčítat, že kdysi sympatizoval s Pol Potem a maoismem. Ale k chybné volbě se nestačí jenom přiznat, nýbrž je třeba vyjádřit i jisté pokání. Nedávno se dnešní papež německé literatury Marcel Reich Ranicki přiznal k milostnému poměru s marxismem, ba co víc: ke spolupráci s rozvědkou, a otevřeně prohlašuje, že vůbec ničeho nelituje. Za flirtování s fašismem platili lidé dlouhodobou morální očistou. To bylo spravedlivé řešení. Když se nedávno jeden český politik pokoušel ospravedlnit Pinocheta, narazil na logický nesouhlas českého prezidenta, který připomněl, že princip „účelu, který světi prostředky“, je nemorální bez ohledu na povahu samotného účelu. Flirt s komunismem byl na Západě „odpuštěn“; všichni si jednoduše řekli, že to byl omyl, a tím všechno skončilo, bez jakéhokoli pocitu viny a potřeby nápravy. Když vidím u Němců ještě v třetí generaci pokusy napravovat křivdy, jichž se dopustili jejich předkové, tak si říkám,

pomysleli-li někdy někdo na to, že někde v Kambodži se docela nedávno, inspirování intelektuály z pařížské Sorbony, vraždili lidé. Nikdo z těchto „duchovních otců“ se tam nejel ani poklonit k hrobům obětí!

Evropské elity jsou choré a právě ony utlumují něco, co musí dříve nebo později vyvstát na povrch. Musí dojít k přirozenému střídání generací, k protestu mladých lidí, kteří řeknou: „Král je nahý“, ti pánové píšou blbosti, nemá cenu je poslouchat. Jaká bude tato generace a zda já budu schopen se s ní shodnout, nevím - možná ano, možná ne, ale ke změně dojde každopádně musí. Možná že jiní lidé, v jiných časopisech, přijdou s báječnými myšlenkami, které budou schopny strhnout čtenáře. Paradoxem je, že právě levicová intelektuálové vždy opovrhovali plebejce, tj. obyčejnými, průměrnými lidmi. Veškerý jejich zájem směřoval do oblasti vyšší kultury, zbytek nechávali ležet ladem. Tuto mezeru vyplnila americká kultura, která je určena právě plebejcům. Všimněme si, kdy zanikl populární evropský film. Stalo se to po jarních událostech roku 1968. Nikdy se už nenarodil nikdo, kdo by dokázal vyprávět tak půvabné historky jako Rene Clair nebo Duvivier. Evropský film existuje ještě jako film pro elitní diváctvo, ale pomalu odumírá, neboť takový je osud každého umění, které se tvoří jenom pro elity. Namísto Evropanů sem už vstoupili Američané, vždycky orientovaní na masového diváka. Amerikanizaci Evropy nevědomky způsobila právě formace roku 1968.

Pokud vám tedy dobře rozumím, týká se tento problém kromě evropských časopisů udávajících tón veřejnému mínění rovněž tvůrčích elit?

Jistě, podobná situace je i u spisovatelů. Tankred Dorst, Günter Grass, Martin Walser, to jsou spisovatelé přisvědčující ke konkrétním časopisům, které jim prokazují účtu až za hrob. Součástí tohoto světa byl také Alberto Moravia a svým způsobem i Marguerite Durasová.

Rikáte, že umění za tento stav nelze obviňovat, že vždy nějak „přilehne“ k danému duchovnímu klimatu té které civilizace. Co ale potom způsobilo dnešní stav, tzn. ztrátu smyslu pro duchovní rozmiar života?

Zdá se mně, že ve 20. století jsme nebyli vybaveni žádnou filozofií, žádným pohledem na svět, který by nám umožnil poznání skutečnosti i spletnosti dnešního světa v celé jejich komplexnosti. Minulé století nás zanechalo strašlivě atomizované; nechali jsme se zahnat do úzkých uliček specializace a podlehli jsme názoru, že svět jako celek se nedá poznat, pochopit, syntetizovat. Je to smutné a mělo by se to změnit, zdá se mně totiž, že v každé civilizaci lidé potřebují ucelenou vizi světa. Dnes nenacházím tuto potřebu vyjádřenou ani ve filozofii, ani v umění.

Myslíte si, že je možné, aby se evropský film někdy znovu vrátil k vámi již vzpomínatelným elementárním lidským a morálním dilematům? Může být zájem tvůrců o toto téma v budoucnosti větší, než je dnes?

Větší problémy očekávám ve stavu lidského ducha než ve stavu ducha umělců. Oni jsou jenom odrazem toho, co jejich společnost prožívá. Vzpomínám na slova Tarkovského, který řekl, že čím větší jsou problémy lidsiva, tím větší je zde úkol pro umění. Zdá se tedy, že dnešní lidstvo si myslí, že problémy, před nimiž stojí, jsou velké. Relativní bezpečnost, stabilita, spravedlnost a respektování právního řádu - dávají falešný pocit, že téměř všechno v tom civilizovaném, blahobytném světě je v pořádku. Ostatní mají vytyčenou cestu jak to dělat, aby dosáhli téhož. Umění ve srovnání s tím před sebou nějaké zvláštní velké úkoly nemá. Tak se to přinejmenším jeví, když si všimáme jen povrchu událostí. Ale pravda leží mnohem hlouběji. Život nikdy nepřestává být dramatem. Je zbabělostí nebo hloupostí tuto skutečnost si nepřipouštět.

(převzato z KAI, přeložil J. Šubrt, redakčně zkráceno)

